

ГРАДУЕЛНЕ ПРОМЕНЕ У ДИЈАХРОНОЈ СИНТАКСИ СЛОВЕНСКИХ ЈЕЗИКА

Björn Hansen, Jasmina Grković-Major (eds.). *Diachronic Slavonic Syntax: Gradual Changes in Focus*. Wiener Slawistischer Almanach (Sonderband 74). München – Berlin – Wien, 2010, 208 стр.*

На Универзитету у Регензбургу 5. и 6. децембра 2008. године одржана је међународна конференција *Diachronic Syntax of the Slavonic Languages: Gradual Changes in Focus* у организацији Института за славистику Универзитета у Регензбургу (Institut für Slavistik, Universität Regensburg, Deutschland) и Центра за интердисциплинарна истраживања старих језика и старијих фаза савремених језика Масариковог универзитета у Брну (Středisko pro interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází jazyků moderních Masarykovy univerzity, Brno, Česká republika) уз сарадњу са Одсеком за српски језик и лингвистику Универзитета у Новом Саду. Реферати изложени на овој конференцији објављени су 2010. године као посебна, 74. књига *Wiener Slawistischer Almanach*-а, насловљена као и конференција *Diachronic Syntax of the Slavonic Languages: Gradual Changes in Focus*.

Књига садржи 17 научних студија из области дијахроне синтаксе словенских језика, и то: Hauke Bartels (Cottbus), *Das (diachrone) Textkorpus der niedersorbischen Schriftsprache als Grundlage für Sprachdokumentation und Sprachwandelforschung* (7–18); Jan Ivar Bjørnflaten (Oslo), *Grammaticalization Theory and the Formation of Gerunds in Russian* (19–28); Mojmír Dočekal (Brno), *Negative Concord: from Old Church Slavonic to Contemporary Czech* (29–40); Hanne

* Овај приказ је настао у оквиру пројекта *Историја српског језика*, који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

Eckhoff and Dag Haug (Oslo), *Aligning Syntax in Early New Testament Texts: the PROIEL Corpus* (41–52); Mirjam Fried (Princeton – Prague), *A Construction Grammar Approach to Grammatical Change* (53–62); Jasmína Grković-Major (Novi Sad), *The Role of Syntactic Transitivity in the Development of Slavic Syntactic Structures* (63–74); Björn Hansen (Regensburg), *Constructional Aspects of the Rise of Epistemic Sentence Adverbs in Russian* (75–86); Hakyung Jung (Seoul), *Preconditions and Motivations in the Grammaticalization of the North Russian Be-perfect* (87–98); Petr Karlík (Brno), *Old Czech Adjectives with the Meaning of Passive Potentials* (99–108); Alexander Krasovitsky, Matthew Baerman, Dunstan Brown, Greville G. Corbett, Peter Williams (Guildford), *Morphosyntactic Change in Russian: A Corpus-based Approach* (109–120); Marija Lazar (Hamburg), *Placement of the Reflexive *sj*a in Russian Business Writing* (121–130); Julia McAnallen (Berkeley), *Developments in Predicative Possession in the History of Slavic* (131–142); Krzysztof Migdalski (Wrocław – Connecticut), *The Diachronic Syntax of Perfective Auxiliaries in Polish* (143–154); Achim Rabus (Freiburg), *Die Relativisatoren im Ruthenischen* (155–168); Gilbert Rappaport (Austin), *The Grammaticalization of the Category Masculine Personal in West Slavic* (169–180); Radoslav Večerka (Brno), *Entwicklungsvoraussetzungen und Triebkräfte der slavischen Syntax* (181–194); Ljuba Veselinova (Stockholm), *Standard and Special Negators in the Slavonic Languages: Synchrony and Diachrony* (195–208).

У раду *Das (diachrone) Textkorpus der niedersorbischen Schriftsprache als Grundlage für Sprachdokumentation und Sprachwandelforschung* X. Бартелс истиче значај електронског корпуса у дијахроно оријентисаним лингвистичким истраживањима доњолужичкосрпског језика у контексту константног смањења броја говорника. На корпусу текстова настајалих од 1848. до 1933. године статистички се разматрају и социолингвистички тумаче конкурентна језичка средства као што је грађење пасива помоћу глагола *wordowaś* ‘werden’ или *byś* ‘sein’ (уп. *list jo južo napisany wordowaś* ~ *list bu južo napisany*), алтернирање лексема *paršona* и *wósoba*, те алтернирање релативизатора *kót(a)ryž* и *kenž*.

Ј. Бјернфлатен у студији *Grammaticalization Theory and the Formation of Gerunds in Russian* формирање руских герунда посматра из перспективе теорије граматикализације. Наиме, морфолошке промене довеле су до синкретизације одређених плуралских облика партиципа у атрибутској функцији с одговарајућим сингуларским облицима партиципа женског рода. Новонастала двосмисленост

условила је реинтерпретацију партиципа у атрибутој функцији и неутралисање старих морфосинтаксичких веза. Процес дезинтеграције учинио је некада деклинабилне партиципе индеклинабилним пребацујући их из једне граматичке класе у другу.

У раду *Negative Concord: from Old Church Slavonic to Contemporary Czech* разматра се вишеструка одричност као типолошки, семантички и синтаксички феномен илустрован одговарајућим стањем у старословенском и савременом чешком језику. М. Дочекал овом реченичном феномену прилази из перспективе синтаксичке теорије слагања одричности (syntactic theory of negative concord), која је артикулисана током прве деценије овог века у радовима холандског лингвисте Х. Зејлстре (Hedde Zeijlstra), а на традицији генеративних језичких истраживања.

Х. Екоф и Д. Хаук у раду *Aligning Syntax in Early New Testament Texts: the PROIEL Corpus* представљају елементе синтаксичко-информатичке анотације превода новозаветних текстова на старе индоевропске језике (латински, готски, класични јерменски и старословенски) у оквиру PROIEL (Pragmatic Resources in Old Indo-European Languages) електронског језичког корпуса, конституисаног на Универзитету у Ослу у циљу контрастивних истраживања различитих синтаксичко-прагматичких категорија. Сврховитост примењене лингвистичке анотације илустрована је кроз контрастирање адноминалних посесивних језичких средстава, и то грчког присвојног генитива и старословенског присвојног придева, односно присвојног датива.

М. Фрид у студији *A Construction Grammar Approach to Grammatical Change* разматра теоријско-методолошке могућности које дијахроним лингвистичким истраживањима нуди конструкциона граматика, чији се зачеци могу пратити још од осамдесетих година XX века у радовима Ч. Филмора (Charles Fillmore) и П. Кеја (Paul Kay), да би потпунију лингвистичку артикулацију добила крајем XX и почетком XXI века у радовима А. Голдберг (Adele Goldberg) и В. Крофта (William Croft). Комплексан конструкциони приступ илустрован је семантичком, морфосинтаксичком и прагматичком анализом развоја дуге форме старочешког активног партиципа презенте од семантички транспарентног члана глаголске парадигме до придевског модификатора.

Улога синтаксичке транзитивности као основног покретачког механизма синтаксичких промена не само у словенским већ и у индоевропским језицима анализирана је у студији *The Role of Syntactic*

Transitivity in the Development of Slavic Syntactic Structures. Полазећи од учења о типолошком кретању праиндоевропског језика и његових континуаната од активног ка номинативном типу (Christianus Cornelius Uhlenbeck, Георгий Андреевич Климов, Тамаз Валерианович Гамкрелидзе, Вячеслав Всеволодович Иванов, Winfred Lehmann и др.), Ј. Грковић-Мејџор уочава да развој транзитивности обезбеђује глаголском предикату управни реченични статус, што јача унутарреченичну кохезију, обезбеђује стабилизацију субјекатско-објекатских односа и ствара услове за развој синтаксичке координације и субординације.

У раду *Constructional Aspects of the Rise of Epistemic Sentence Adverbs in Russian* Б. Хансен прати транзицију модалних глагола у епистемичне реченичне адвербе – као изразе субјективне процене степена веродостојности исказаног пропозитивног садржаја – и то на примеру руске епистемичне структуре *может (бить)*, која има одговарајуће еквиваленте и у другим европским језицима (уп. енглеско *maybe* < *may* + *be*, немачко *misschien*, српско стандардно *можега*, односно дијалекатско *морембиџ* и сл.). Развој епистемичких адверба овог типа посматра се као комплексан процес граматикализације у коме се уочава низ градуелних и дискретних микро процеса.

Х. Џанг у студији *Preconditions and Motivations in the Grammaticalization of the North Russian Be-perfect* разматра развој специфичне, северноруске дијалекатске форме перфекта типа *у меня было теленка зарезано; у нас такой был большой трамплин сделано*, у којој се пасивни партицип претерита јавља у инконгруентном сингуларском облику средњег рога (*сделано, зарезано*), док је агенс формализован генитивом блокираним предлогом *у*, а пацијенс слободним акузативом или номинативом. Копулативно *быть* конгруира с обликом пацијенса или с партиципом. Цео развојни процес се доводи у типолошку везу с настанком *habeo*-перфекта у романским и германским језицима (уп. енглески садашњи перфект *I had slaughtered a/the calf; We had made such a big springboard*) и тумачи се у светлу градуелне промене посесивне конструкције *у* + *јен* од спацијалне одредбе до субјекта агентивног типа.

У раду *Old Czech Adjectives with the Meaning of Passive Potentials* П. Карлик анализира морфосинтаксичку структуру чешких придева с значењем пасивног потенцијала за реализацију радње идентификоване глаголском основом на коју се додају именички суфикс *-tel-* и придевски суфикс *-n-* типа *prokazatelny*. Аутор полази од теоријско-методолошких оквира дистрибутивне морфологије, која се

развија на традицији генеративне граматике од деведесетих година прошлог века (Morris Halle, Alec Marantz) разрадом идеје о постојању категоријски неодређеног (апстрактног лексичког) корена (L/√/Root) који се категоријално конкретизује кроз именицу, глагол и сл. у споју с именском, глаголском или неком другом функционалном категоријом, при чему су процеси на синтаксичком и дериватолошком плану подударни.

А. Красовицки, М. Берман, Д. Браун, Г. Корбет и П. Вилиамс у студији *Morphosyntactic Change in Russian: A Corpus-based Approach* на корпусу руских књижевних текстова XIX и XX века разматрају развој предикатске конгруенције сучељавајући, с једне стране, реченичне структуре чија је субјекатска именска фраза квантификована „нижим“ бројевима (*два, три, четири*) с онима у којима је субјекатска именска фраза квантификована „вишим“ бројевима (од *пјат* навише) или нунумеричким квантификатором. Аутори налазе да је првом типу конструкција својствено ширење семантичке конгруенције мотивисане значењем субјекатске именске фразе, док је у другом типу предикатска конгруенција подложна изразитим флукуацијама без јасне развојне тенденције.

На корпусу староруских пословних докумената настајалих од XII до XV века М. Лазар у раду *Placement of the Reflexive sja in Russian Business Writing* прати граматикализацију рефлексивне заменице *ся* у глаголску енклитику. Уочено је да се цео процес брже реализовао у документима из новгородске области него у оним из полоцког региона, те да формулаички искази у пословним документима могу чувати старо стање и више од два века након окончања одређеног процеса.

У студији *Developments in Predicative Possession in the History of Slavic* разматра се статус познопрасловенских структура за исказивање предикативне посесивности на словенском језичком простору. У позном прасловенском предикативна посесивност исказивана је, с једне стране, *esse*-предикацијом у комбинацији с дативом или с генитивом блокираним предлогом **u* као индикаторима посесора и, с друге стране, *habeo*-предикацијом у комбинацији с номинативом као индикатором посесора. Током историјског развоја словенских језика репертоар конструкција се сужава, и то тако што на словенском запада и југу преовладава *habeo*-структура, док на словенском истоку доминантном постаје *esse*-структура комбинована с генитивом блокираним предлогом *у*, што је, по мишљењу Џ. Маканален, резултат утицаја суседних језика – у чешком првенствено немачког, а у руском можда финског.

К. Мигдалски у раду *The Diachronic Syntax of Perfective Auxiliaries in Polish* анализира дистрибуцију помоћног глагола при структурирању пољског перфекта у контексту линеаризације словенских клитика. Наиме, помоћни глагол у пољском перфекту може следи́ти иницијалној речи као Вакернагелова клитика (*Kiedy-śmy przyjechali?*) или се пак афиксално везивати за партицип перфекта (*Kiedy przyjechali-śmy?*), што се третира као израз два независна синтаксичка процеса, с једне стране, афиксације помоћног глагола и, с друге стране, позиционирања енклитике иза иницијалне речи у реченици.

У студији *Die Relativisatoren im Ruthenischen* статистички се разматра дистрибуција релативизатора (*который, котрый, иже, який, що*) у електронском корпусу белоруско-украјинских књижевних текстова који су настајали током XVII и XVIII века у источном (белоруско-украјинском) подручју литванско-пољске државне уније. А. Рабус уочава да у текстовима из XVII века преовладава релативизатор *который*, да би у текстовима из XVIII века већу учесталост имали релативизатори *иже, котрый* и *який*. Овако нагле промене вероватно су последица друштвене деградације рутенске писмености током XVIII века, те мешања рутенског и црквенословенског језика.

Ц. Рапапорт у студији *The Grammaticalization of the Category Masculine Personal in West Slavic* објашњава граматикализацију категорије мушке персоналности (односно *мушкојерсоналности*) према пољском *męskoosobowa forma* или енглеском *virile*) у западнословенским језицима с фокусом на пољском језику. Настанак и развој ове категорије тумачи се у контексту морфолошких промена у плуралској парадигми именица, и то, с једне стране, синкретизације акузатива с генитивом (у корист генитива) и, с друге стране, ширења акузативног наставка у номинативу множине, што су два паралелна, али и дивергентна процеса на хијерархијској оси аниматности.

У раду *Entwicklungsvoraussetzungen und Triebkräfte der slavischen Syntax* разматрају се услови и покретачки механизми развоја словенске синтаксе. Р. Вечерка истиче дуготрајност смене старијих и новијих синтаксичких структура, коегзистенцију синтаксичких структура различитих хронолошких нивоа, те потребу ослањања историјске синтаксе на дијалекатска факта. Као покретачки механизми у развоју словенске синтаксе препознати су тенденција јачања формално-синтаксичке организације исказа, апсорпција форме и значења, те граматикализација примарно лексичких израза.

Љ. Веселинова у раду *Standard and Special Negators in the Slavic Languages: Synchrony and Diachrony* разматра структуру и развој тзв. специјалне одричности која се може јавити у простим реченицама с копулативним предикатом (тип *Том није срећан*), односно у егзистенцијалним реченицама (тип *Нема дивљих мачака*) наспрам тзв. стандардне одричности својствене простим реченицама с потпуним глаголским предикатом (тип *Мери не њева*). Уочено је да је стандардна одричност мање-више јединствена на целом словенском језичком простору, док дистрибуција и структура специјалне одричности диференцира словенске језике.

Из реченог је сасвим јасно да зборник радова *Diachronic Slavic Syntax: Gradual Changes in Focus* презентује преглед рецентних теоријско-методолошких приступа дијахроној синтакси словенских језика и показује значај словенске језичке грађе за типолошка језичка проучавања, теорију граматикализације, конструкциону граматику, те различите теоријске моделе генеративне граматике (као што су теорија слагања одричности, дистрибутивна морфологија и сл.). Опсег синтаксичке анализе врло је широк и креће се од тумачења елемената именске и глаголске фразе (посесије, модалности, одричности и сл.) до сагледавања компоненти сложене реченичне структуре (герунда, партиципа, односне реченице и сл.), при чему су у анализи коришћена језичка факта из различитих словенских језика од руског до доњолужичкосрпског. Овом је књигом, дакле, словенска дијахрона лингвистика добила леп генератор синтаксичких идеја, који ће несумњиво наћи одраза у будућим дијахроно усмереним истраживањима словенске синтаксе.

Слободан Павловић*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

* slobodanpavlovic@sbb.rs